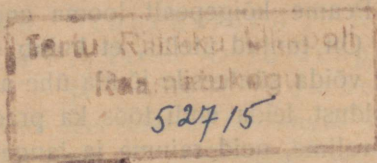
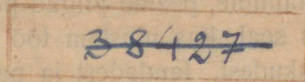

2

1A

ARHIIVKOGU

Vooludest ja liikumistest praeguses keeleteaduses.¹

I.

Me praegu Eestis, teaduslikult töötades oma emakeele alal, oleme sunnitud piirduma peaaegselt kogumise ja keeleteadusega, olgu see murdeainestiku või kohanimedega korjamine või katsed kirjakeele sõnastikku koostada, peame uurima üksikuid murdeid ja murdekesi või teatavaid keelelisi üksiknähtusi — peamiselt laiemate hulkade, külarahva kõnekeeles, harvem ka ühiskeeles ja kirjakeeles, — tunneme tarvidust mõõtmisi ette võtta endi emakeele häälikute pikkuste kindlaksmääramiseks, avaldada trükis murdetekste ja vanema kirjakeele mälestisi. Meie praegune töö seisab nõnda siis peaaegu üksnes uurimisainestiku nõutamises, selle süstematiseerimises ja esialgses analüüsis. Ja siingi teeme ikkagi veel esimesi katseid, ajame alles vagusid. Et väikesegi sünteesini jõuda, kulub meil veel pikemat aega ja tööd.

Muidugi, see kogumine ja pututöö iseenesest ei suuda paljudelegi anda kuigi suurt rahuldust. Kuid esialgu ei pääse me sest mööda. Et keele-elu mõista, et kord teaduse suuremate probleemide lahendamisele asuda, tuleb enne kaua

¹ Kõnena peetud Akad. Emak. Seltsi aastakoosolekul, 14. veebr. 1926.

ja põhjalikult keele-elu üksiknähtusi jälgida ja üksikasju õppida tundma. Peame kõigepealt looma endile ohtra ja ustava ainekogu. On tuntud ütetus, et kulub enne üheksa aastat analüüsi, et võida sünteesile jõuda ühe aasta jooksul.

Et aga rahuldust leida endi töös ka praegu, kus me puid alles metsas valime, neid raiume ja langetame, saeme ja tahume, peame pilgud pöörama kaugemale ilma, et näha, mis seal, kus mustem töö juba enam-vähem seljataga, neist pakkudest, laudadest ja palkidest lõpuks siis valmistatakse.

Katsume siin siis lühikest pilku heita neile liikumistele ja käärimistele ning probleemidele, mis meie tänapäevast üldkeeleteadust Lääne-Euroopas iseloomustavad.

Võime üldiselt öelda, et lingvistika alal sammub käesolev ajajärk, kaks viimast aastakümnet, eriti aga ilmasõja aeg ja sellele järgnenud aastad, sünteesi tähe all. See on ka sisemiselt tarvilikuks ning võimalikuks saanud nüüd, peale ligikaudu viitkümne aastat valjult meetodilist eritlemistööd noogrammatikute poolt. Niihästi üldkeeleteaduses kui ka keeleteaduse üksikuil aladel tundub viimaseil aastail igalpool tärkavat tungi sünteesile, keelefilosoofia süvendamisele ja avardamisele, selle probleemide lahendamispüüete sihis. Selle tendentsi tähtsamaiks kandjaiks nimetaksime Prantsusmaal A. Meillet' d¹, J. Vendryes' i², F. Brunot' d³, G. Millardet' d⁴, Henri Delacroix' d⁴, A. Dauzat' d⁶, Šveitsis F. de Saussure' i⁷, Albert

¹ A. Meillet, „Linguistique historique et linguistique générale“. Paris, 1921. VIII+334 lk.

² J. Vendryes, „Le langage. Introduction linguistique à l'histoire“. Paris, 1921. XXVIII+439 lk.

³ Ferdinand Brunot, „La pensée et la langue. Méthode, principes et plan d'une théorie nouvelle du langage appliquée au français“. Paris, 1922. XXXVI+954 lk.

⁴ Georges Millardet, „Linguistique et dialectologie romanes. Problèmes et méthodes“. Paris, 1923. 520 lk.

⁵ Henri Delacroix, „Le langage et la pensée“. Paris, 1924. 602 lk.

⁶ Albert Dauzat, „Essai de méthodologie linguistique“. Paris, 1906. „La philosophie du langage“. Paris, 1917. 331 lk.

⁷ Ferdinand de Saussure, „Cours de linguistique générale“. 2-me éd. Paris, 1922. 331 lk.

Secheyay'e¹, Hollandis J. van Ginneken'i², Saksa-
maal Hugo Schuchardt'i³, Karl Vossler'i⁴,
Fr. Schürr'i⁵, Taanis Otto Jespersen'i⁶, Rootsis
A. Noreen'i⁷ ja Itaalias A. Trombetti't⁸. Need uurijad sammuvad oma uuemas toodangus juba erinähetelt üld-
nähete käsitlemisele, mikroskoopselt töölt ja sellele põhjene-
deski üldmõistete, lingvistilise doktriini spekulatiivsete vaat-
luste esitamisele. Kuulutatakse: „il n'y a de science que
du général“ (Millardet, op. cit. 83), „Synthese: das ist
Schöpfung, Analyse der Tod“ (Fr. Schürr, op. cit. 79).
Selle üldtendentsi vaimus ongi ilmunud ülemal mainitud
uurijail terve rida sünteetilist iseloomu kandvaid teoseid,
milledest uuemais avalduvaid tähtsamaid vaateid ja voolusid
nüüd püüaksimegi tähistada üldjoontes.

N. n. psühholoogiline keeleteadus, mis kõnendi
(*langage*) elu ja olu püüab vaadelda hingeteadliselt, kõnendi

¹ Ch. Albert Secheyay, „Programme et méthode de la linguistique
théorique. Psychologie du langage“. Paris, 1908. 267 lk.

² Jac. van Ginneken, „Principes de linguistique psychologique“.
Paris, 1907. VIII + 552 lk.

³ Tung sünteesile on avaldunud Sch-l alati, ka tema väikesteski
teostes, kus vahest vägagi spetsiaalseid küsimusi eritletakse. Eriliselt
aga viimasel ajal vast artiklites „Sprachursprung I—III“ (Sitz-ber. d.
Berliner Akad., a. 1919). Tema laiaast toodangust on sünteetilist laadi
kandvad osad kogutud teosesse „Hugo Schuchardt-Brevier“. Halle, 1922.
375 lk.

⁴ K. Vossler: „Positivismus und Idealismus in der Sprachwissen-
schaft“. Heidelberg, 1904. VIII + 98 lk. „Sprache als Schöpfung und
Entwicklung“. Heidelberg, 1905. VIII + 154 lk. „Frankreichs Kultur
im Spiegel seiner Sprachentwicklung“. I tr. 1913; III tr. Heidelb. 1921.
IX + 431 lk. „Geist und Kultur in der Sprache“. Heidelb. VIII + 267 lk.
„Gesammelte Aufsätze zur Sprachphilosophie“. München, 1924. VIII + 274 lk.

⁵ Friedrich Schürr, „Sprachwissenschaft und Zeitgeist“. Marburg,
1922. 80 lk. („Die neueren Sprachen“ XXX, 1).

⁶ Otto Jespersen, „The philosophy of grammar“. London, 1924.
359 lk.

⁷ A. Noreen, „Vårt Språk“, Lund. 1903. Sellest osad ilmunud ka
saksakeeli: „Einführung in die wissenschaftliche Betrachtung der Sprache“.
Halle, 1923. VIII + 460 lk.

⁸ A. Trombetti, „L'unità d'origine del linguaggio“. Bologna, 1905.

ja mõtte vahekorra seisukohalt, vaatlemisviis, mille alged ulatuvad H. Steinthal'ini ja M. Lazarus'eni (läinud sajangu 50-ndaist ja 60-ndaist aastaist alates) ja mida jätkas Ameerikas W. D. Whitney ning Euroopas hiljem Wilh. Wundt, on ka praeguses keeleteaduses endal säilitanud õige tähtsa asendi. Selles sihis on viimasel ajal edasi töötanud kas psühholoogid või psühholoogilise koolitusega lingvistid nagu Ottmar Dittrich¹, Eugène-Bernard Leroy², J. van Ginneken, A. Marty³, eriti süstemaatselt A. Sechehaye, siis veel osalt Benedetto Croce, samuti, peamiselt katselist psühholoogiat kasutades, A. Thumb⁴ ja K. Marbe, ning hiljuti veel Henri Delacroix. Neist viimane, psühholoogia professor Sorbonne'is, esines kahe aasta eest pikema kokkuvõtliku uurimusega, kus, kasutades niihästi üldlingvistika kui ka psühholoogia uuemaid saavutusi, selgitatakse keeleteaduse ja hingeteaduse vastastikust suhtumist, kõnendi psühholoogilisi tingimusi, häälikuseaduse laadi ja häälikumuutuse põhjusi kui ka kõnendi vormisüsteemi kujunemist ning arenemist moodsa hingeteaduse valgustusel, siis veel keele omandamise psühholoogiat lastel, muulastel ja kurtummadel, kõnendi psühholoogilist tegevust ja lõpuks kõnendi patoloogilisi avaldumisi: hüperendofaasiat, sonimist, kõnelemis-võimetust jne. Siin näitab nimetatud autor, et sõnaline märk pole mitte meelevaldne, olemata ühenduses mõttega, ei ka mitte esemete lihtne jäljend ega osa, vaid verbaalse märgi olu ja laad on nimelt ratsionaalne, mõistusepärane. Seepärast ongi kõnend üldse teaduse esi-

¹ „Grundzüge der Sprachpsychologie“. I. Halle, 1904. „Die Probleme der Sprachpsychologie und ihre gegenwärtigen Lösungsmöglichkeiten“. Leipzig, 1913. Neis teostes liigub Dittrich oluliselt W. Wundt'i („Die Sprache“) vaimus, oma õpetaja tööd märksa süvendades ja täiendades.

² Eugène-Bernard Leroy, „Le langage. Essai sur la psychologie normale et pathologique de cette fonction“, Paris, 1905. 293 lk.

³ „Untersuchungen zur Grundlegung der allgemeinen Grammatik und Sprachphilosophie“. I. Halle, 1908. XXXII + 764 lk.

⁴ „Experimentelle Untersuchungen über die psychologischen Grundlagen der sprachlichen Analogiebildung“. Leipzig, 1901. „Psychologische Studien über die sprachlichen Analogiebildungen“ (Indogerm. Forsch., a. 1907). Jne.

inene arenemisjärk, nende eraldamis- ja liitmistoimingute esimene kugu, mis lõpule viiakse teaduses. Kõnend tekib elavil olevustel sama-aegu kui suhetega korraldatud mõistete süstem. Et kõneleda, tarvitseb inimesel olla mitte enam asi asjade seas, vaid olla neist juba väljaspool, näha neid juba esemetena ja apertsepteerida nende vahekordi, on tarvis, et inimene oleks juba võimeline tegema otsustusi. Kui inimene on arenenud nõnda kaugele, et ta esemetest ei omanda mitte üksnes aistinguid (*sensations*), vaid juba mõisteid (*concepts*), alles siis võib ta esemete pertsepteerimist väljendada kõneliselt, verbaalselt. Seega on kõnend esimene teadus, ühtlasi tehnika ja ühtlasi ka teadmine. Ta on loogilise mõtlemise tulemus, kuid sama-aegu ka selle tingimus¹. Ainult kõnendi alusel on võimalik kujundada loogilisi mõisteid. Kõnend on neid vaimlisi vahendeid, mis aistingute kaootilise ilma alles muudavad esemete ja kujutluste (*représentations*) ilmaks. Alles mõte tekitab kõnendi, kujunedes ise sisemise kõnendi (*langage intérieur*) varal. Kõnendit ei või olla ilma mõtteta ja nähtavasti jõuab ka iga mõte, vähemalt loogiline, diskursiivne mõte, möödapääsematult verbaalsele avaldusele. Kõnend on kogu inimpsühismi, mitte aga mingi erifunktsiooni avaldus. Ja eri keelte kujunemine ja edenemine ilmutavad ühiskondliste rühmituste keerukat, mitmekesisist ja muutlikku struktuuri, kuid ühtlasi ka inimvaimu üldseadlusi. Teatav keel on teatav nähe (*aspect*) vaimu ja tsivilisatsiooni arengus. Ja lõpuks keeleline arenemine, olgu siis edenemise, evolutsiooni² mõttes või mitte, on mõtte arenemisega üldiselt solidaarne.

¹ Umbes sama mõtet on väljendanud varemalt ka M. Bréal, „Essai de sémantique“ (5-s tr. a. 1921, lk. 245 jj.).

² Keelte edenemine, progress avaldub, Delacroix järele (samuti ka Meillet, Jespersen ja varemalt M. Bréal), kõigepealt kalduvuses enam analüütilisele väljendusele, fleksionaalsusel ja sõnalausetelega avaldamiselt fleksiooni hävingule ning iseseisvate sugemete kombineeringule (mis tendentsi, olgu tähendatud, on märgata ka eesti keele arenemises), samuti ka korratuselt, süstemituselt, vormide rohkuselt ja isegi ülirohkuselt süstemile, reeglipärasusele, lihtsusele, võimelt avaldada konkreetset ja spetsiaalset siirdub ta enam ja enam võimele väljendada abstraktseid ja üldisi mõisteid (vrd. eriti lk. 115—8).

Ajavaimule vastavalt näikse eriliselt arenevat ja levinevat viimaseil aastakümneil n.n. sotsioloogiline suun keeleteaduses, mille algeid võib leida juba Whitney'1 ja idusid vast isegi veel varemalt². Eriti iseloomustav on see sihitlus praegustele prantsuse (ja prantsuse-šveitsi) õpetlastele F. de Saussure, A. Meillet, J. Vendryes³, A.-L. Terracher⁴, kuid on märgatav osalt ka Saksas (K. Vossler), Taanimaal (Krist. Nyrop) ja mujal. F. de Saussure'i järele on keel (*langue*) kõnendi (*langage*) sotsiaalne osa, asenev väljaspool indiviidi, kes iseendast ei või teda ei luua ega ka muuta; keel eksisteerib teatavalt-mõistetava lepingu põhjal ühiskonna liikmete vahel; see on teatav grammatiline süstem, mis võimelisena elutseb iga üksiku peaaigus või täpsemalt, indiviidide kogumi ajudes; täiuslikuna ei esine keel ühelgi üksikul, vaid massil (vrd. „Cours de ling. gén.“, lk. 30—31). Kõnendit tuleb vaadelda sotsiaalse nähtusena, sotsiaalse institutsioonina; keeleline muutus on ühendatud kultuurisündmustega ja seltskondade olukorraga. Sotsiaalse struktuuri iga muutus väljeneb kõnendi arenemistingimuste teisenemises. Lingvistika kuulub nõnda siis sotsiaalsete teaduste hulka (vt. A. Meillet, „Ling. hist. et ling. génér.“, lk. 16—7). Teatava erikeele lingvistilist identsust võidakse piiritleda ainult sotsiaalselt (ib., lk. 80). Keelte erinemine üksteisest on põhjustatud sotsiaalsete vahekordade keerukusega (Vendryes, „Le langage“, lk. 286). Kui üksikisik keeles aga üldpruugist kaldub kõrvale, kutsub see kohe ühiskonnas esile teatava reaktsiooni, mis avaldub põlastuses, pilkes ja — kultuurriikides — isegi ametieksamites (vrd. Meillet,

---

¹ „Leben und Wachsthum der Sprache“ (A. Leskien'i autor. tõlge, a. 1876), lk. 157—8.

² Antiikses ilmas näit. G. Sallustius Crispusel. Vt. sellekohta Millardet, passim, lk. 489.

³ Muuseas vrd. ka V. artiklit „Le caractère social du langage et la doctrine de F. de Saussure“ (Journ. de Psychol. norm. et pathol. XVIII, a. 1921).

⁴ A.-L. Terracher, „Les aires morphologiques dans les parlers populaires du nord-ouest de l'Angoumois“. Paris, 1914.

passim, lk. 230, Vendryes, pass., lk. 283). Nõnda on siis loomulik, et lingvistid-sotsioloogid on hakanud oma uurimustes eriti rõhutama — vastandina neo-grammatikuile — ühiste tsivilisatsioonide tekitatud ja nende mõjul edasi levinevaid ühiskeeli ning jälgima nende arenemise ajaloolisi tingimusi. On hakatud jällegi tundma elavamat huvi kultuurkeelte, kirjakeelte kujunemise ja elu vastu, on hakatud energilisemalt toonitama nende väärtust ja nende uurimise tähtsust keelefilosoofiale¹. On järgima hakatud mõjusid, mida keelte elus avaldavad kultuurielu tegurid: kool, kirjandus, kiri. Jõutakse enam ja enam selgusele, kuivõrd märgatavaks mõjutajaks praeguste kultuurkeelte elus saab intelligentse inimese mõtteilm ja tahe². Teisalt on hakatud ka suuremat tähelepanu pöörama spetsiaalsete keelte, n.n. argoode arenemisele.

Sotsioloogilisel suunal keeleteaduses on uuemaaja keeleteaduse arenemises kahtlemata omad suured teened. Ühiskondlik sihitus on toonud lingvistikasse uusi seletamisvõimalusi ja uusi meetodeid: ta on hakanud enam toonitama etnograafiat, võrdlevat antropoloogiat ja ajalugu. Ja viljakaks on osutunud kaks tema poolt eriliselt rõhutatud tegurit: kollektiivsed tendentsid ja imiteerimise tung keele-elus³. Kuna see vool aga meie teaduses on alles veel noor, tema (kui ka sotsioloogia enda) meetodid lõpulikumalt veel kujunemata, töötab ta suuremaid tulemusi anda vast alles tulevikus⁴.

¹ Vrd. A. Dauzat, „La géographie linguistique“ (Paris, 1922), lk. 84. Eriti aga G. Millardet, „Ling. et dialectol. rom.“, lk. 100—1, 108 jj., 475.

² Kõneleja tahte mõju kõnendi arenemises on omaaegu energiliselt toonitanud juba Michel Bréal, „Essai de sémantique“, lk. 6.

³ Nende kohta pikemalt: Meillet, „Ling. hist. et ling. génér.“, lk. 73 jj., 150; A. Dauzat, „La philosophie du langage“ (Paris, 1917), lk. 187, 190; Fr. Schürr, passim, lk. 47, 60, 64; Delacroix, passim, lk. 50 jj., 239—47.

⁴ Sotsioloogilise meetodi kriitikat: Millardet, passim, lk. 488 jj. — Keele sotsiaalset iseloomu on käsitletud hiljuti veel norralane A. Sommerfelt kirjutuses „La philosophie linguistique française“ (Bullet. de la Société de Linguistique de Paris, XXV₃, lk. 22 jj.).

Teatavasti töötati keeleteaduses läinud aastasaja viimsel veerandil ja käesoleva algul peaaegselt positivismi vaimus, nagu seda suuremalt jaolt sündis ka muudel teadusaladel. Noorgrammatikuile oli omane vaadelda, mõista ja seletada kõnendi-elu avaldusi peamiselt kui loodusteaduslisaajaloolisi nähtusi, käsitleda neid viimastele teadustele omaste meetoditega, suhtuda kõnendile sagedasti liialt mehanistlikult, induktiivselt ja empiristlikult. Keelemuutuste vaimlised mõjurid, deduktiivse vaatlamisviisi sagedasti viljakad võimalused jäeti meeeldi unarule, mis kallutas keeleteaduse paratamata teatava ühekülgsuse poole ja mis kõik sündis keelefilosoofia arenemisele ilmseks kahjuks. Sellest ajavaimust tuntavalt üle ulatus ometi H. Schuchardt, kes teisalt aga ka positivistliku lingvistina kuulub kõige tähtsamate hulka, nõnda ka M. Bréal ja R. Meringer.

Praegusel ajal, juba paar aastakümnet, võime õige laialdaselt märgata reaktsiooni keeleteaduse positivistlikule sihitusele, seda muidugi mitte töömeetodite, vaid põhimõtete ja nähtuste mõistmise mõttes. Nüüdisaja anti-positivistliku, seega idealistliku tendentsi algeid, omaaegsel kujul muidugi, võime leida juba Franz Bopp'il ja A. F. Pott'il, kuid selle tõelisteks isadeks tuleb lugeda alles prantsuse lingvisti Michel Bréal'i („Essai de sémantique. Science des significations“, Paris, 1897) ja eriliselt itaalia filosoofi, esteeti ning keeleteadlast Benedetto Croce't („Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale“, Palermo, 1902). Kõige mõõdukamal, kainemal ja reaalsemal kujul avaldub lingvistiline spiritualism muidugi kõigepealt ülalesitatud sotsioloogilises suunas, samuti ka psühholoogilises keeleteaduses, peamiselt küll selle uuemas järgus, peale Wundt'i ja Dittrich'i. Deduktiivse meetodi mõistusepärasemat, loogilist, hõlpsamini kontrollitavat ja tõsiasju piinlikumalt arvestavat rakendust leiame J. Gilliéron'il ja tema jälgedes sammuvail keelegeograafidel. Praeguse idealistliku lingvistika äärmistel avangardidel esineb aga vaimlise juhina Karl Vossler.

Spiritualistliku voolu üheks tunnuslikuks jooneks peaksime kõigepealt teatavaid antihistoristlikke ten-

dentsisid nüüdisaja keeleteaduses, reaktsiooni avaldusi ajaloolise meetodi, õigemini selle äärmuste, selle ainuvalitsuse vastu. See väljeneb õige märgatavalt juba F. de Saussure'il, staatilise, sünkronistliku keeleteaduse rõhutamises („C. de ling. génér.“, lk. 114—38). Äärmisel kujul avaldub see antihistorism sagedasti Gilliéron'il ja tema jälgijail, kellel märkame püüdeid seletada prantsuse või muude romaanikeelte praegustes murretes esinevaid nähtusi, arvestamata (vulgaar-)ladina keelt, sugukeeli ja vanemat prantsuskeelt. Selle meetodi kaldumist ühekülgsusse on hiljuti energiliselt paljastanud Millardet („Ling et dial. rom.“), seades üles keeleteaduses kõigi meetodite konvergentsi nõude. Staatilise ja deskriptiivse käsitluse suurejoonelise ja üldjoontes väga õnnestunud teostuse leiame ühe suurema kultuurkeelega praeguse arenemisjärgu ideoloogilises esituses, Ferd. Brunot' kehakas uurimuses „La pensée et la langue“, alapealkirjaga „Prantsuskeelele kohaldatud uue kõnenditeooria meetod, põhimõtted ja kava“. Siin kuulutab autor, kellelt on varemalt ilmunud vast kõige parem prantsuskeele ajalooline grammatika, et „Ajalooline grammatika pole mitte see, mis võib anda raami nüüdiskeele täpsele ja reaalsele esifusele“ (lk. XIII); „Kõnendit tuleb vaadelda seesugusena kuis ta esineb kõneleja ajus, ajajärgul, mil ta kõneleb, kui tahetakse vältida kõige halvemaid eksitusi analüüsis“, lk. 6); „Tuleb jõuda otsusele püstitada kõnendi meetodid, kus faktid ei oleks järjestatud mitte enam märkide, vaid mõistete korra põhjal“ (lk. XX)¹. See katse on õige laialdaselt leidnud heakskiit-

¹ Selle ideoloogilise grammatika laadist teatavat aimet anda võiksimise tsiteerides üht osa teose sisukorrast. Nõnda jaguneb II osa raamatuteks: Les faits. Le sujet; la personne (See omakorda kahte lõiku: La phrase personnelle. La phrase impersonnelle). Portée de l'action (See omakorda kolme lõiku: L'action subjective. L'action objective. L'action subie; la voix passive). L'objet secondaire; les autres compléments. Kolmas osa jaguneb raamatuiks: Circonstances (A. Généralités. B. Les lieux et les mouvements. C. Le temps). Les faits par rapport à nos jugements, à nos sentiments, à nos volontés (Questions, réponses, énonciations positives et négatives. Les modalités et le langage. Les modalités du jugements. Les sentiments).

mist¹, kuigi ka puudunud pole osalt õigustatudki kriitikat². Selle teose põhimõttelise külje väärtust ja kandvust terves ulatuses ei ole igatahes veel suudetud ega jõutud hinnata.

Nüüdisaja keeleteaduse neoromantiline ja antinaturalistlik suun võtab lingvistikat vaimuteadusena, kultuurteadusena. On märgata püüdu vaadelda keeleelu kultuurajaloo ja kultuurfilosoofia seisukohalt, selgitada vaimlise kultuuri, vaimu arenemise peegeldusi ja mõjutusi keeleelus, ühesõnaga: kultuuri ja keele vahekordi³. Sel alal iseloomulik ja isegi eeskujulik teos on K. Vossleri „Frankreichs Kultur im Spiegel seiner Sprachentwicklung“, kus autor keelelisi muutumisi vaatleb ja seletab peamiselt psühholoogiliselt, kõrvale jättes romanistide senist võrdlevat meetodit. Keelendite teisenemise teguritena ei näe Vossler mitte enamvähem pimesi mõjuvaid mehaanilisi keeleseadusi, vaid v a i m u, ja seda isegi häälikumuutuste alal (seletusabinõudena tarvitades näit. lauselisi rõhutamisi, lausemeloodiat ja lauserütmikat, mille lõplikud põhjused on vaimlist laadi). Kuna senine lingvistika tegi keelendite põhjal järeldusi vanemate, atesteerimata kultuurolokordade kohta, talitavad Vossler ja temale järgijad vastupidiselt: püüavad keelearenemise nähtuste seletamiseks kasutada kultuuriajalugu. Nõnda näit. seletab V. partiitiiitse artikli kujunemist prantsuskeeles XIV ja XV sajangul prantslastel seeaegu levineva tegeliku, kaupmeheliku, rehkendava ja mõistusliku vaimu avalduseks („Fr. Kult.“, lk. 191). Peab tunnistama, et see antiformalistlik uurimisviis on osutunud õnnelikuks ja viljakaks peamiselt süntaksi ja stilistika, harvem ka morfoloogia käsitlemisel, kuid on jäänud tulemustelt ebamääraseks ja on sagedasti isegi täiesti äpardunud keele häälikulise külje arenemise seletustes. —

¹ Leo Spitzer. Literaturbl. f. germ. u. rom. Phil. XLIV (1923), k. 316—20; Ch. Bally, Bullet. de l. Société d. Ling. d. P. XXIII; L. Clédat, Revue de philol. franç. XXXV (1923), lk. 31—57.

² Millardet, pass., lk. 457 jj.

³ Kultuuriarenemise mõju jälgimiseks keelearenemises erilisel tavalikuks alaks on muidugi viimase veerandsajangu eesti ühiskeel ja kirjakeel, vähemal määral ka murded. Uurijate praegusele sugupõlvele pakub end siin õnnelik võimalus tähelepanekuid teha *sur le vif*.

Kõnelejaskonna mõttelaadi ja vaimuilma ning üldse tsivilisatsiooni mõju keele-elus on teisalt jälginud eksaktsemalt ja veenduma panevamalt A. Meillet (op. cit., lk. 199—210 j. m.).

Praegune idealistlik keeleteadus Croce, Vossleri ja Schürri vaimus läheneb mitmeti esteetikale, on sellega tihtipeale sulamas ühte. Mõlema vaimlise avaldusviisi, kõnendi ja kunsti vahe ei ole selle voolu arvates mitte oluline, vaid relatiivne, astmeline. „Filoloogia ainuvalitsev kuningatar on esteetika“, ütleb ühes oma varajamas teoses¹ Vossler, „iga keeleteadus on esteetiline², keelelise arenemise ajalugu on kunstiajalugu sõna kõige laiemas mõttes“³; „grammatika on osa stiili- ja kirjandusloost, mis omakorda sisaldub üldises inimese vaimu- ja vabadusajaloos (kultuuriajaloos)“⁴. — Keelelisi tõsiasju aga reaalsemalt käsitledes ja valjemale lingvistilisele meetodile tugenedes on osanud edukalt esteetikat keeleteadusele kasutada Montpellier' ülikooli professor M. Grammont⁵.

Spiritualistliku keeleteaduse ideoloogiast järgneb loomulikult, et see suun erilist tähelepanu pühendab indiviidi, isiku tähtsusele keelearenemises⁶. Igasuguse keelelise nihkumise lähtekohaks ja mõjutajaks on hakatud pidama üksikisikut. Kuid igale individuaalsele, eristavale ja lõhestavale muutmiskalduvusele astuvad vastu kollektiivsuse tasandavad mõjutused: üheltpoolt siis looming, teisalt aga arenemine⁷. Iga individuaalse uuenduse algpõhjus on ikkagi isiku intuitsioon, sisemine, vaimline nägemine. Ja individuaalsest loominguist ja uuendusest võetakse üldsuse poolt vastu ja levitatakse edasi ainult see, mida kuulajate poolt tuntakse intuiivselt kui vastavat kõnelejaskonna üldistele vaatlemis-

¹ „Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft“, lk. 63.

² Ibid., lk. 96.

³ Ibid., lk. 10.

⁴ Ibid., lk. 11.

⁵ „Le vers français, ses moyens d'expression, son harmonie“ (I tr. 1904, II tr. 1913).

⁶ Nõnda juba M. Bréal'il, „Ess. de sém.“, lk. 131 j. m.

⁷ Vrd. Vossler, „Sprache als Schöpfung und Entwicklung“.

kujudele ja valitsevale vaimule. See, mis keeles individuaalsena püsib, see kuulub siis stilistika valda, mis saab aga konventsionaalseks, muutub juba keeleteaduse uurimisesemeks, mille ideaalne siht olekski jälgida ja kätte näidata need sidemed, mis keelendeid ja keelenähtusi ühendavad nende algallikaga, s. o. terve kõnelejaskonna vaimuga². Ja selle ühenduse leidmiseks tuleks kasutada meetodina omakorda jällegi intuitsiooni³. Tähendaksime siin, et sellele väliselt nii avatlevale ja kaasahaaravale teooriale ei ole seni veel järgnenud kuigi märgatavat praktikat. Hoopis vastupidi: see intuitsiooni ja fantaasia meetod on saanud sagedasti tühjusse tagajärjetult rabavaks tööriistaks isegi nõnda andekail ja kogemusrikkail õpetlastel kui K. Vossler, kõnelemata vähemaist. Sellega ei tahaks siin ometi eitada intuitsiooni suurt tähtsust teaduslikus töös, kui ta nimelt põhjeneb positivistlikkude meetoditega omandatud ainestikutundmisel ja kui kaine mõistus teda kontrollib ning töötab temaga kooskõlas.

Praeguste käärimiste sünteesina lingvistika alal võiksime igatahes konstateerida spiritualismi võitu põhimõttelisel alal, kuid teisalt positivistlikkude meetodite väärtuse täielikku tunnustamist.

Need oleksid lühidalt, suurtes joontes iseloomustatult, need üldisemad voolud ja sihitlused, mis uut pakkuvalt, ideesid sigitavalt on märgata praeguses keeleteaduses. Neist üldistest vaatlemisviisidest on võrsunud mitmedki uued üksikprobleemid, keeleliste nähtuste uued seletusviisid ja uued töömeetodid, millede arutus siinkohal viiks meid liialt pikale. Katsun seda teha lähemal ajal muul võimalusel.

Neid üldkeeleteaduse uuemaid liikumisi ja tendentsisid, samuti kui meie teaduse printsiipideõpetuse viimaseid võitused ja tulemusi peame alati hoidma silmas, peame alati sammuma nende perspektiivides, kui soovime oma väikesel erialal, eesti keele uurimistöö algastmeil, liikuda sihiteadlikult ning kindlalt.

A. Saareste.

¹ Vrd. Schürer, pass., lk. 60, 78.

² Ibid., lk. 79.